

انگیزه‌ها و موانع مؤثر در رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران

فاطمه فهیم نیا: دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول). Fahimnia@ut.ac.ir

فرشته منتظری: کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران.

چکیده

زمینه و هدف: این پژوهش باهدف بررسی رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران و کشف انگیزه‌ها و موانع مؤثر بر این رفتار انجام شده است. پیش‌بینی میزان خود آرشیوی اعضا توسط عوامل مؤثر بر خود آرشیوی، از دیگر اهداف موردنظر پژوهش است.

روش: پژوهش از نوع کاربردی و روش توصیفی - پیمایشی است. جامعه مورد مطالعه، کلیه اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ایران هست که به صورت سرشماری انتخاب شده‌اند.

یافته‌ها: طبق نتایج پژوهش، بر اساس افراد میزان خود آرشیوی تولیدات علمی توسط اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، متوسط به بالا است، و خود آرشیوی در وبسایت‌های شخصی و سازمانی رایج‌تر از مخازن سازمانی و موضوعی است. مؤلف شهرت به‌عنوان مهم‌ترین انگیزه و مؤلفه ملاحظات حق تألیف مهم‌ترین مانع در رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت علمی شناخته شد. بر اساس نتایج از بین ۱۰ عامل تنها مؤلفه شناخت حرفه‌ای در سطح معنی‌داری ۹۵٪/۹۵٪ اطمینان‌قادر به پیش‌بینی میزان خود آرشیوی تولیدات علمی اعضا در وبسایت‌های دسترسی آزاد می‌باشد.

نتیجه‌گیری: اعضای هیئت علمی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران از دسترس پذیر نمودن آثار خود به صورت آزاد استقبال می‌کنند. ولیکن موانعی مانند حق تألیف بر سر این راه قرار دارد که چاره‌اندیشی برای رفع آن می‌تواند به بهبود وضعیت موجود کمک کند.

کلیدواژه‌ها: خود آرشیوی، دسترسی آزاد، اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، ایران.

مقدمه

از آغاز پیدایش علم و دانش و توسعه آن در جهان، ارتباطات علمی در بین دانشمندان و پژوهشگران وجود داشته و آنچه در طول زمان تغییر کرده، شکل این ارتباط و دامنه آن است (اصنافی، ۱۳۸۸). در اوایل قرن بیستم، پیشرفت‌های جدید در زمینه فناوری و رایانه برای نخستین بار مورد توجه دانشمندان قرار گرفت و با ظهور اینترنت و نشر الکترونیکی در اوایل دهه ۱۹۹۰، به نظر می‌رسد الگوهای ارتباطات علمی تغییر کرده و امکان دسترسی به اطلاعات تسهیل شده است (سوان^۱، ۲۰۰۶). محمل‌هایی نظیر مجلات دسترسی آزاد و خود آرشیوی^۲ در آرشیو مدارک الکترونیکی که زاینده فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی و موانع ناشران تجاری در دسترسی محققان به انتشارات علمی است، دسترسی آزاد به اطلاعات علمی را میسر ساخته است (قانع، ۱۳۸۳).

موضوع خود آرشیوی در متون علمی در اواخر قرن بیستم توسط دو تن از پژوهشگران این حوزه؛ استیون هارناده^۳ و پائول گینسپارگ^۴ مطرح گردید که اشاره به انتشار تولیدات علمی در وبسایت‌های دسترسی آزاد دارد (پینفیلد^۵، ۲۰۰۵). با شروع دوران عظیم اینترنت، اصل خود آرشیوی مفهومی جدید و انقلابی است که به طور بالقوه به تمام آثار پژوهشی این امکان را می‌دهد که به صورت برخط و رایگان قابل دسترس باشند. این مفهوم شامل واسپاری مدارک پژوهشی در یک وبسایت قابل دسترس عموم است و طرفداران خود آرشیوی این ابتکار را به معنی آزاد قرار دادن تمام آثار نویسنده در مقابل موانع دسترسی و ضریب پژوهش می‌دانند (سینگ^۶، ۲۰۰۷).

تاکنون پژوهش‌های متعددی رفتارهای خود آرشیوی نویسندگان دانشگاهی را به طور کمی (لاوال^۷، ۲۰۰۲؛ گد^۸ و

3. Steven Harnad

4. Paul Ginsparg

5. Pinfield

6. Singh

7. Laval

1. Swan

2. Self- archiving

هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران کدام‌اند؟ هر کدام از عوامل مؤثر بر خود آرشیوی تا چه حد قادر به پیش بینی میزان خود آرشیوی تولیدات علمی توسط اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران می‌باشند؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با خود آرشیوی در خارج به‌طور کلی به موضوع خود آرشیوی و میزان آن در بین اعضای هیئت‌علمی و پژوهشگران پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی انگیزه‌ها و موانع مؤثر در واسپاری آثار علمی به وب‌سایت‌های دسترسی آزاد را مورد بررسی قرار داده است. در این بین لاوال (۲۰۰۲) در پژوهشی با عنوان "ارتباط علمی: استفاده و عدم استفاده از آرشیوهای چاپ‌های الکترونیکی برای انتشار اطلاعات علمی"، به بررسی رفتار خود آرشیوی پژوهشگران دانشگاه‌های عمومی و خصوصی ایالت متحده و کانادا پرداخت. در این پژوهش مشخص شد که ۱۸٪ پژوهشگران در نهایت از یک آرشیو دسترسی آزاد استفاده می‌کنند و ۸۲٪ باقی‌مانده هیچ استفاده‌ای نمی‌کنند. سوان و براون (۲۰۰۵) در پژوهشی با عنوان "خود آرشیوی دسترسی آزاد: مطالعه مؤلفان"، ۱۲۹۶ محقق را در سطح وسیعی مورد مطالعه قرار دادند تا عملکرد و عقاید آنان را درباره خود آرشیوی و نیز میزان خود آرشیوی آنان در وب‌سایت‌های شخصی یا سازمانی، مخزن سازمانی و مخزن موضوعی مورد مطالعه قرار دهند. کیم (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان "رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی: عوامل تأثیرگذار بر تصمیم خود آرشیوی"، به منظور کشف انگیزه‌ها و موانع تأثیرگذار بر تصمیم اعضای هیئت‌علمی برای خود آرشیوی، با استفاده از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه و مصاحبه، رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی ۱۷ دانشگاه در ایالت متحده را مورد بررسی قرار داد. طبق یافته‌های پژوهش ۷۰/۲٪ نویسندگان مدارک خود را خود آرشیوی کرده‌اند. عامل نوع‌دوستی، به‌عنوان مهم‌ترین عامل به‌طور معناداری بر رفتار خود آرشیوی پژوهشگران تأثیر می‌گذارد. عامل حق مؤلف مهم‌ترین اهمیت را در میان شرکت‌کنندگان در مخازن در مقایسه با کسانی که شرکت نمی‌کنند، دارد. در پایان پژوهش، کیم مدل عوامل تأثیرگذار بر رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی را ارائه می‌دهد و پژوهش حاضر این مدل را به کار گرفته است. ترول کاوی^{۱۶} (۲۰۰۹) طی پژوهشی با موضوع "فعالیت خود

دیگران، ۲۰۰۳؛ پلیزاری^۹، ۲۰۰۳؛ آلن^{۱۰}، ۲۰۰۵؛ سوان و براون^{۱۱}، ۲۰۰۵) و کیفی (ون هوس^{۱۲}، ۲۰۰۳؛ فوستر و گیبونز^{۱۳}، ۲۰۰۵؛ دیویس و کونلی^{۱۴}، ۲۰۰۷) مورد مطالعه قرار داده‌اند، اما تعداد بسیار کمی از پژوهش‌ها به عوامل مؤثر بر این رفتارها، انگیزه‌ها و موانع مؤثر بر آن پرداخته است. در بین پژوهش‌های مرتبط با خود آرشیوی، کیم^{۱۵} (۲۰۰۸) یافته‌های تحقیقات پیشین مرتبط با رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی را در کنار هم قرار داده و مدلی مفهومی از عوامل مؤثر بر رفتار خود آرشیوی پژوهشگران ارائه کرده است. مطالعه حاضر برخی از زیرساخت‌های این مدل را به کار می‌برد تا ببیند که آیا این عوامل در جامعه کتابداری ایران نیز پاسخ می‌دهد یا خیر. بر این اساس، سه مؤلفه ملاحظات حق تألیف، تلاش و زمان اضافه و اعتماد به‌عنوان موانع و ده مؤلفه دسترس‌پذیری، شهرت، قابلیت اعتماد، شناخت حرفه‌ای، پاداش علمی، نوع‌دوستی و فرهنگ خود آرشیوی به‌عنوان انگیزه‌های خود آرشیوی در نظر گرفته شده‌اند.

به‌طور کلی جنبش دسترسی آزاد با فراهم آوردن امکان دسترسی سریع و آسان به اطلاعات از طریق اینترنت توانسته است شکاف موجود بین نیاز اطلاعاتی و دسترسی به اطلاعات را تا حدودی کاهش دهد. خود آرشیوی نیز به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی دسترسی آزاد با ایجاد امکان مشاهده‌پذیری مقالات می‌تواند نیاز اطلاعاتی پژوهشگران را برآورده سازد، همچنین خود آرشیوی باعث افزایش میزان استناد به مقاله می‌شود. از این رو با تسهیل ارتباطات علمی غیررسمی، فرآیند تولید آثار علمی نیز تسهیل می‌گردد. (هارناد، ۲۰۰۶)

با توجه به مباحث مطرح شده، میزان آگاهی اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات در ایران از الگوی خود آرشیوی، انگیزه‌ها و موانع مؤثر در رفتار خود آرشیوی اعضا با توجه به انواع شیوه‌های خود آرشیوی، اهداف مورد توجه محقق است که در راستای این پژوهش به دنبال پاسخگویی به آن است. بر این اساس پرسش‌های پژوهش به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌گیرند: انگیزه‌های تأثیرگذار در رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران کدام‌اند؟ موانع تأثیرگذار در رفتار خود آرشیوی اعضای

8. Gad
9. Pelizzari
10. Allen
11. Brown
12. Van House
13. Foster & Gibbons
14. Davis & Connolly
15. Kim

¹⁶. Troll Covey

هیچ کدام از پژوهش‌های داخلی انگیزه‌ها و موانع خود آرشویی پژوهشگران نپرداخته‌اند و صرفاً اطلاعاتی در ارتباط با میزان خود آرشویی افراد و دیدگاه آن‌ها در این ارتباط ارائه کرده‌اند. در خارج از کشور نیز به جز تعداد معدودی از پژوهش‌ها (کیم، ۲۰۰۸؛ هوللا، ۲۰۱۰) بقیه آثار مرتبط با خود آرشویی چندان عوامل مؤثر بر خود آرشویی را در نظر نگرفته‌اند و به بررسی میزان خود آرشویی افراد در مخازن و وبسایت‌ها پرداخته‌اند.

روش

جامعه آماری پژوهش حاضر را کلیه اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی و مراکز پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۲۰ نفر) تشکیل می‌دهند. به دلیل حجم کم جامعه سرشماری انجام شده است. شیوه انجام پژوهش حاضر، بنا به ماهیت موضوع، هدف پژوهش و سؤال‌ها؛ از نظر هدف؛ کاربردی و برحسب روش پژوهش؛ توصیفی - پیمایشی می‌باشد. جهت گردآوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه برخط استفاده شده است. در مجموع ۹۰ نفر برای تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شدند.

ابزار

از پرسشنامه "بررسی رفتار خود آرشویی اعضای هیئت علمی" ارائه شده توسط کیم (۲۰۰۸)، جهت گردآوری داده‌ها استفاده شده است. پرسشنامه مذکور ابتدا ترجمه و بومی‌سازی شده و سپس توزیع گردید. این پرسشنامه در سال ۲۰۰۸ توسط کیم طراحی و تدوین شده است و به‌طور کلی شامل ۳۰ پرسش می‌باشد. پرسشنامه کیم برای گردآوری اطلاعاتی درباره میزان خود آرشویی نویسندگان دانشگاهی به‌ویژه عوامل مؤثر در واسپاری آثار علمی‌شان به مخازن طراحی شده است. پرسشنامه نهایی شامل ۱۵ سؤال بسته و ۵ سؤال باز می‌باشد و از ۴ بخش تشکیل شده است: بخش اول: اطلاعات جمعیت شناختی که شامل ۸ سؤال می‌باشد. بخش دوم: میزان آگاهی و تجربه از خود آرشویی که در ابتدا تعریفی از خود آرشویی، مخازن سازمانی و مخازن موضوعی ارائه می‌دهد و شامل ۷ سؤال بسته و یک سؤال باز می‌باشد. بخش سوم: انگیزه‌ها و موانع خود آرشویی، شامل سؤالی است که ۳۳ گویه طیف ۵ ارزشی لیکرت را در برمی‌گیرد. بخش چهارم: فعالیت‌های خود آرشویی در آینده، شامل یک سؤال درباره این که آیا در آینده خود آرشویی می‌کنند یا خیر و یک سؤال چندگزینه‌ای می‌باشد. سرانجام پرسشنامه مذکور از نظر روایی صوری و محتوایی تأیید شده و سپس مورد استفاده قرار گرفت. از روش پیش‌آزمون نیز برای تعیین روایی پژوهش

آرشویی اعضای هیئت علمی: مطالعه موردی"، وبسایت ۱۰۱۸ عضو هیئت علمی ۷ دانشکده دانشگاه کارنگی ملونرا مورد بررسی قرار داد. طبق نتایج بیشتر اعضا آثار خود را خود آرشویی کرده بودند و بیشتر تولیدات علمی بیش از آنچه پیش‌بینی می‌شد خود آرشویی شده بودند. هوللا^{۱۷} (۲۰۱۰) پژوهش دیگری در دانشگاه برگن به‌منظور بررسی رفتار خود آرشویی نویسندگان دانشگاهی، خصوصاً انگیزه‌ها و موانع تأثیرگذار بر تصمیم این اعضا در واسپاری تولیدات علمی‌شان در یک مخزن سازمانی انجام داده است. یافته‌ها نشان داد که عامل نوع دوستی بیش از همه عوامل انگیزشی در واسپاری تولیدات علمی به مخزن سازمانی مؤثر بوده است. ملاحظات حق تألیف و زمان و تلاش اضافی، دو عامل مهم در عدم واسپاری تولیدات علمی توسط اعضا به مخزن دانشگاه شناخته شدند.

اونیانچا (۲۰۱۲) در ارتباط با خود آرشویی پژوهشگران در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی پژوهشی با عنوان "خود آرشویی توسط مدارس علم اطلاعات و دانش‌شناسی در جنوب آفریقا: فعالیت‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها"، انجام داده است. در این مطالعه رفتارهای خود آرشویی پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی در مخازن سازمانی جنوب آفریقا را مورد بررسی قرار داد.

از آنجاکه تاکنون در ایران پژوهشی در ارتباط با عوامل مؤثر در خود آرشویی افراد صورت نگرفته است فقط می‌توان به چند پژوهش که به‌طور کلی به موضوع خود آرشویی پرداخته‌اند، اشاره نمود. از جمله این آثار پژوهشی مرتبط با دسترسی آزاد و خود آرشویی با عنوان "بررسی موانع دسترسی آزاد اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های کشور به اطلاعات علمی و ارائه مدلی برای ارتباطات علمی ایران" می‌باشد که توسط قانع (۱۳۸۶) انجام شده است. وی با استفاده از پرسشنامه به بررسی دیدگاه اعضای هیئت علمی در خصوص دسترسی آزاد به اطلاعات پرداخته است. جدیدترین و مرتبط‌ترین پژوهش در این زمینه توسط فرخنده سادات اجاق (۱۳۸۹) با عنوان "بررسی الگوی خود آرشویی در رشته‌های علوم و علوم اجتماعی در ایران و مقایسه آن با کشور انگلستان" انجام شده است. اجاق به کشف میزان آگاهی از خود آرشویی در نویسندگان پر تولید ایرانی بر اساس نمایه‌های استنادی مؤسسه اطلاعات علمی در حوزه‌های علوم و علوم اجتماعی، با استفاده از روش توصیفی - پیمایشی و با ابزار مشاهده پرداخت.

به‌طور کلی آنچه از مرور پیشینه‌ها برمی‌آید این است که

¹⁷. Hulela

جدول ۱- میانگین نهایی مؤلفه‌های مؤثر بر خود آرشیوی

میانگین نهایی	مؤلفه
۱/۹۳	شهرت
۱/۸۹	نوع دوستی
۱/۸۸	دسترس پذیری
۱/۸۳	شناخت حرفه ای
۱/۷۶	قابلیت اعتماد
۱/۷۲	ملاحظات حق تألیف
۱/۵۴	پاداش علمی
۱/۴۵	اعتماد
۱/۳۵	فرهنگ خود آرشیوی
۱/۳۳	تلاش و زمان اضافه

مقدار ضریب تعیین بر اساس ملاک کاکس و اسنل برابر با ۰/۲۲۶ به دست آمده است که به نظر می‌رسد مدل ارائه شده برای این جامعه مناسب نیست زیرا تنها ۲۲/۶ درصد تغییرات متغیر ملاک توسط متغیرهای پیش‌بین بیان می‌شود.

در جدول ۳ آزمون معنی‌داری رگرسیون مشاهده می‌شود. بر اساس $\text{Sig} < 0.05$ می‌توان نتیجه گرفت که مدل مورد نظر برای جامعه پژوهش معنی‌دار نیست. به این معنی که مؤلفه‌های مؤثر بر خود آرشیوی قابلیت پیش‌بینی میزان خود آرشیوی تولیدات علمی اعضای هیئت‌علمی در اینترنت را نخواهند داشت.

ضرایب متغیرها در معادله رگرسیون نشان می‌دهد که کدام‌یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته دخیل‌اند. بر اساس نتایج به دست آمده از رگرسیون لوجستیک، مؤلفه‌های مثبت فرهنگ خود آرشیوی، شناخت حرفه‌ای و متغیر منفی قابلیت اعتماد هر کدام به ترتیب قادرند تا ۰/۵۳۸، ۰/۴۹۴، ۰/۳۲۹- میزان خود آرشیوی تولیدات علمی را توسط اعضای هیئت‌علمی پیش‌بینی کنند. برای توضیح بیشتر می‌توان گفت که به ازای افزایش هر واحد مؤلفه فرهنگ خود آرشیوی، مقدار ۰/۵۳۸ به میزان خود آرشیوی اعضا در وبسایت‌ها افزوده می‌شود.

بر اساس اطلاعات به دست آمده از رگرسیون، از میان ۱۰ عامل تنها یک عامل به‌طور معناداری قادر به پیش‌بینی متغیر وابسته است ($\text{Sig} \leq 0.05$). بنابراین می‌توان گفت مؤلفه شناخت حرفه‌ای می‌تواند میزان خود آرشیوی تولیدات علمی را در سطح معنی‌داری ۹۵٪ پیش‌بینی کند و این پیش‌بینی نمی‌تواند از روی احتمال و تصادف باشد. در نتیجه معادله پیش‌بینی میزان خود آرشیوی تولیدات علمی در اینترنت از طریق عوامل مؤثر بر خود آرشیوی را می‌توان به شکل زیر خلاصه کرد:

استفاده شده است. پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه گردید. ضریب پایایی ۸۰٪ برای پرسشنامه به‌دست آمد که نشانگر پایایی مناسب ابزار پژوهش و ثبات درونی پرسشنامه می‌باشد.

یافته‌ها

به‌طور کلی از تعداد ۱۲۰ عضو هیئت‌علمی، تعداد ۹۰ نفر در پژوهش شرکت کردند که از این میان، ۵۲ نفر مرد و ۳۴ نفر زن می‌باشند. بر اساس خودگزارش دهی افراد، از تعداد ۹۰ عضو هیئت‌علمی شرکت‌کننده در پژوهش، تعداد ۴۷ نفر (۵۲/۲٪) تولیدات علمی خود را در وبسایت‌های قابل دسترس عموم به‌صورت دسترسی آزاد منتشر می‌سازند و تعداد ۵۷ نفر (۶۳/۳٪) با مفهوم خود آرشیوی آگاهی دارند.

اطلاعات حاصل از تحلیل توصیفی نتایج بر اساس میانگین نرمال شده مؤلفه‌ها در جدول شماره ۱ آورده شده است. همان‌گونه که از جدول برمی‌آید مؤلفه شهرت با میانگین ۱/۹۳ بالاترین میزان و مؤلفه تلاش و زمان اضافه با میانگین ۱/۳۳ پایین‌ترین میزان میانگین را در میان سایر مؤلفه‌ها به دست آورده‌اند. بر اساس نتایج به دست آمده از میانگین مؤلفه‌ها در جدول ۱ مهم‌ترین عوامل مؤثر بر خود آرشیوی به ترتیب شهرت (۱/۹۳)، نوع دوستی (۱/۸۹)، دسترس‌پذیری (۱/۸۸) و شناخت حرفه‌ای (۱/۸۳) شناخته شدند. همچنین "ملاحظات حق تألیف" و "اعتماد" به ترتیب مهم‌ترین عواملی شناخته شدند که مانع خود آرشیوی تولیدات علمی توسط اعضای هیئت‌علمی می‌گردند.

علاوه بر ۱۰ متغیر مستقل، پژوهش حاضر یک متغیر وابسته نیز در نظر گرفته است که به رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی مربوط می‌شود. متغیر وابسته سؤال دوگزینه‌ای (آیا پاسخ‌دهندگان تاکنون تولیدات علمی خود را در وبسایت‌های دسترسی آزاد منتشر ساخته‌اند؟) می‌باشد. در واقع این متغیر برای شناسایی عواملی به کار می‌رود که در خود آرشیوی تولیدات علمی تأثیرگذارند. با توجه به مقوله‌ای و دوسطحی بودن متغیر وابسته، از آزمون رگرسیون لوجستیک جهت بررسی سهم عوامل معنی‌دار پیش‌بینی شده در خود آرشیوی تولیدات علمی توسط پاسخ‌دهندگان، استفاده شده است.

اطلاعات مرتبط با مدل رگرسیون لوجستیک میان مؤلفه‌های پیش‌بین خود آرشیوی و متغیر وابسته میزان خود آرشیوی تولیدات علمی در وبسایت‌های دسترسی آزاد توسط اعضا، در سه جدول خلاصه می‌شود.

در این جدول ضریب تعیین رگرسیون را مشاهده می‌کنیم.

جدول ۲- خلاصه مدل

-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
۷۴/۰۰۴ ^a	۰/۲۲۶	۰/۳۰۳

جدول ۳- آزمون مدل

Model	Chi-square	df	Sig
	۱۶/۹۴۶	۱۲	۰/۱۵۲

جدول ۴- ضرایب رگرسیونی پیش‌بینی میزان خود آرشیوی اعضا از طریق عوامل مؤثر در خود آرشیوی

df	Exp(B)	Sig	Wald	SE	B	متغیرهای پیش بین	عوامل
۱	۰/۹۰۷	۰/۴۶۶	۰/۵۳۲	۰/۱۳۳	-۰/۰۹۷	ملاحظات حق تألیف	هزینه‌ها
۱	۱/۰۰۳	۰/۹۸۷	۰/۰۰۰	۰/۲۰۵	۰/۰۰۳	تلاش و زمان اضافه	
۱	۰/۷۹۷	۰/۱۸۸	۱/۷۳۵	۰/۱۷۲	-۰/۲۲۷	دسترس پذیری	مزیت‌های
۱	۰/۸۷۰	۰/۵۸۳	۰/۳۰۱	۰/۲۵۵	-۰/۱۴۰	شهرت	بیرونی
۱	۰/۷۱۹	۰/۱۳۸	۲/۱۹۵	۰/۲۲۲	-۰/۳۲۹	قابلیت اعتماد	
۱	۱/۶۳۹	۰/۰۵۰	۳/۸۳۵	۰/۲۵۲	۰/۴۹۴	شناخت حرفه ای	
۱	۱/۰۷۱	۰/۸۱۶	۰/۰۵۴	۰/۲۹۶	۰/۰۶۹	پاداش علمی	
۱	۱/۳۳۴	۰/۲۶۳	۱/۲۵۵	۰/۲۵۸	۰/۲۸۹	نوع دوستی	مزیت‌های درونی
۱	۰/۹۰۸	۰/۴۹۹	۰/۴۵۷	۰/۱۴۲	-۰/۰۹۶	اعتماد	
۱	۱/۷۱۲	۰/۰۶۶	۳/۳۶۹	۰/۲۹۳	۰/۵۳۸	فرهنگ خود آرشیوی	عامل زمینه‌ای
۱	۱/۰۲۶	۰/۹۹۴	۰/۰۰۰	۳/۶۴۹	۰/۰۲۵		مقدار ثابت

ناشی از مهارت‌های فناوری اعضا در ساخت و ویرایش وبسایت باشد.

به‌طور کلی نتایج پژوهش‌های گذشته (قانع، ۱۳۸۶؛ سوان و براون ۲۰۰۴؛ کیم، ۲۰۰۸؛ ترول کاوی، ۲۰۰۹) که با روش پرسشنامه انجام شده‌اند نشان می‌دهد که جامعه مورد مطالعه اکثر آن‌ها تمایل زیادی به انجام خود آرشیوی دارند. نتایج حاصل از خودگزارش‌دهی افراد در پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که ۶۳٪ با این مفهوم آشنا هستند و ۵۲٪ سابقه خود آرشیوی در وبسایت‌های دسترسی آزاد را دارند. طبق پژوهشی سوان و براون (۲۰۰۴) در بررسی میزان آگاهی مؤلفان از خود آرشیوی، به این نتیجه رسیدند که نویسندگان در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی بالاترین میزان آشنایی (۶۰٪) با خود آرشیوی را دارند.

نویسندگان دانشگاهی تمایل زیادی به توزیع وسیع‌تر تولیدات علمی خود دارند. همانند سایر پژوهش‌ها (لاوال، ۲۰۰۲؛ سوان و براون، ۲۰۰۵؛ کیم، ۲۰۰۸؛ هوللا، ۲۰۱۰) مطالعه حاضر نیز نشان داد که اعضای هیئت‌علمی بانگیزه افزایش دسترس‌پذیری تولیدات علمی خود در میان تعداد بیشتری از مردم و خواندن آن‌ها در سطح وسیع‌تری، اقدام به خود آرشیوی می‌نمایند. قابل دسترس بودن، میزان رؤیت‌پذیری و استناد به مقالات را افزایش خواهد داد و موجب افزایش ضریب تأثیر تولیدات علمی می‌گردد. به‌طور کلی به نظر می-

خود آرشیوی تولیدات علمی در اینترنت توسط اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران = ۰/۴۹۴ (شناخت حرفه‌ای).

بحث و نتیجه‌گیری

به‌طور کلی بررسی رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران و انگیزه‌ها و موانع مؤثر بر این رفتار نشان می‌دهد که فرهنگ خود آرشیوی در جامعه کتابداری ایران در سطح متوسط به بالا قرار دارد. به‌طوری که بیش از نیمی از این اعضا از فرهنگ خود آرشیوی آگاهی داشته و تولیدات علمی خود را در وبسایت‌ها به‌صورت دسترسی آزاد منتشر می‌سازند. نتایج حاصل از خودگزارش‌دهی اعضا نشان می‌دهد که افراد خود آرشیو بیشتر اقدام به انتشار آثار خود به‌صورت دسترسی آزاد در وبسایت سازمانی و شخصی می‌نمایند تا در مخازن موضوعی و سازمانی. سایر پژوهشگران (سوان و براون ۲۰۰۵؛ کیم ۲۰۰۸) نیز در پژوهش‌های خود به نتایج مشابهی دست‌یافته‌اند. علی‌رغم این که که افراد در وبسایت شخصی امکان مدیریت و کنترل بیشتری بر آثار خود دارند و امکان به‌روز ساختن و حذف مطالب در وبسایت در هر زمان امکان‌پذیر است، اما خود آرشیوی به این شیوه در بین اعضای هیئت‌علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی چندان رایج نیست. شاید این امر

انجام نداده‌اند، دریافت که آنان نسبت به سرقت ادبی آثارشان نگران‌اند و اعتماد یکی از موانع خود آرشیوی پس از ملاحظات حق تألیف و زمان و تلاش اضافه در این پژوهش شناخته شد. در پژوهش حاضر نیز اعتماد به‌عنوان دومین مانع خود آرشیوی شناسایی شد و مشخص شد که اعضای هیئت‌علمی معتقدند که ممکن است آثار آن‌ها مورد سرقت ادبی و سوءاستفاده کاربران هنگام استناد قرار بگیرد. همچنین افراد معتقدند که انتشار مقالات در وبسایت‌های دسترسی آزاد مطمئن نیست و در صورت خود آرشیوی ممکن است دیگران بدون اجازه مبادرت به تغییر آثار خود آرشیوی شده نمایند. به‌رحال هارناد (۲۰۰۶) اشاره کرده است که امکان بیشتری از سرقت ادبی آثاری که در دسترس همگان‌اند وجود دارد، اما وی بیان دارد که شناسایی آثار علمی الکترونیکی که مورد سرقت قرار می‌گیرند، آسان‌تر است.

بر اساس نتایج به دست آمده تنها یک عامل از ۱۰ متغیر پیش‌بین به‌طور معنی‌داری قادر به پیش‌بینی میزان خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی در وبسایت‌های دسترسی آزاد می‌باشد؛ نتایج حاصل از رگرسیون لوجستیک مشخص کرد که تنها عامل شناخت حرفه‌ای در سطح معنی‌داری ۹۵٪ قادر به پیش‌بینی ۰/۴۹۴ میزان خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی می‌باشد. این در حالی است که در مقایسه با تحقیقات گذشته، کیم (۲۰۰۸) به این نتیجه رسید که ۴ عامل نوع‌دوستی، پادشاه‌های علمی، فرهنگ خود آرشیوی و مهارت‌های فناوری به‌طور مثبت و ۳ عامل ملاحظات حق تألیف، زمان و تلاش اضافه و سن به‌طور منفی قادر به پیش‌بینی میزان خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی می‌باشند.

به‌طور کلی این پژوهش به بررسی وضعیت خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی پرداخت و چندین عامل را در رفتار خود آرشیوی افراد بررسی کرد. با توجه به نتایج این پژوهش می‌توان برای افزایش میزان خود آرشیوی در میان اعضای هیئت‌علمی و ارتقای فرهنگ خود آرشیوی در کشور راهبردهای مناسبی را ارائه کرد. وبسایت‌های سازمانی در افزایش رؤیت‌پذیری و استناد تولیدات علمی اهمیت زیادی دارند (کیم، ۲۰۰۸). از آنجاکه پژوهشگران عموماً وابستگی سازمانی خاصی دارند، مسئولان سازمان‌ها می‌توانند با اختصاص صفحه اینترنتی شخصی برای هر کدام از اعضای هیئت‌علمی خود در وبسایت سازمان، از اعضا بخواهند در صورت امکان آثار پژوهشی خود را در آنجا آرشیو نمایند.

با توجه به اینکه ملاحظات حق تألیف (با توجه به جدول ۱)

رسد مؤلفه شهرت مهم‌ترین انگیزه در رفتار خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی می‌باشد. نوع‌دوستی به‌عنوان دومین عامل مؤثر در خود آرشیوی در پژوهش حاضر شناخته شد. افراد خود آرشیو از اصل دسترسی آزاد برای همه کاربران حمایت می‌کنند و معتقدند خود آرشیوی به سایر پژوهشگران کمک می‌کند تا بر روی یافته‌های پژوهش آن‌ها پایه‌ریزی نمایند. همچنین اعضای هیئت‌علمی بانگیزه اشتراک اثر علمی خود با سایر پژوهشگران، اقدام به خود آرشیوی می‌نمایند. کیم (۲۰۰۸) به‌طور قاطع معتقد است که اعضای هیئت‌علمی خود آرشیو تمایل دارند که آثار پژوهشی خود را بدون در نظر گرفتن منفعت شخصی در دسترس و مورد استفاده عموم قرار داده و در اینترنت منتشر سازند. نتایج حاصل از پژوهش حاضر این ادعای کیم را تأیید می‌کند. کیم (۲۰۰۸) در پژوهش خود به این نتیجه رسیده است که نوع‌دوستی به‌طور معنی‌داری بر رفتار خود آرشیو اعضای هیئت‌علمی تأثیرگذار است. هوللا (۲۰۱۰) نیز در پژوهش خود به نتایج مشابهی دست‌یافته است. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با تأیید پژوهش‌های پیشین (لاوال، ۲۰۰۲؛ سوان و براون، ۲۰۰۵؛ کیم، ۲۰۰۸؛ هوللا، ۲۰۱۰) نشان داد که اعضای هیئت‌علمی نگران‌اند که با خود آرشیوی آثارشان بدون اجازه ناشر، موجب نقض توافقات حق تألیف گردند. یکی از پاسخ‌دهندگان در این مورد اشاره کرده است که آگاهی از سیاست ناشران مجلات درباره حق تألیف مشکل است. اگرچه پژوهش حاضر قصد ندارد به قوانین و سیاست‌های حق تألیف ناشران بپردازد، اما شاید بتوان گفت که اگر ناشران سیاست‌های خود را درباره حق تألیف و انتشار دسترسی آزاد مطالب توسط نویسنده در جای دیگر به‌جز مجله را مشخص نمایند، ممکن است اعضای هیئت‌علمی تصمیمات بهتری در خود آرشیوی تولیدات خود بگیرند. به‌رحال یافته‌ها بیان می‌کند که ملاحظات حق تألیف نخستین عاملی است که مانع خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی می‌گردد و اعضای هیئت‌علمی سعی می‌کنند به قوانین حق تألیف احترام بگذارند. برخلاف پژوهش حاضر، مطالعه آنتلمان^{۱۸} (۲۰۰۶) نشان داد که سیاست‌های خود آرشیوی ناشران تأثیری بر رفتار خود آرشیوی نویسندگان دانشگاهی ندارد. آنتلمان ادعا می‌کند که فعالیت‌ها و فرهنگ‌های مرسوم در رشته‌ها بیشتر از توافقات حق تألیف بر رفتار خود آرشیوی نویسندگان دانشگاهی تأثیرگذار است.

کیم (۲۰۰۸) در مصاحبه با افرادی که تاکنون خود آرشیوی

¹⁸. Antelman

Gadd, E; Oppenheim, C; & Proberts, S. (2003). 'Ro-MEO studies 1: The impact of copyright ownership on academic author self-archiving'. *Journal of Documentation*, 59(3), 243-277.

Harnad, S. (2006). 'Publish or Perish- Self-Archive to Flourish: The Green Route to Open Access'. *ERICIM News*, 64.

Hulela, B.N. (2010). 'Scholars and Institutional Repositories: Perceptions of Academic Authors towards Self -Archiving their Scholarly Works in the Bergen Open Research Archive'. SAM - Master Theses. Høgskolen i Oslo.

Kim, J. (2008). 'Faculty self-archiving behavior: Factors affecting the decision to self-archive'. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, Vol. 44(1):1-5.

Lawal, I. (2002). 'Scholarly communication: the use and non-use of e-print archives for the dissemination of scientific information'. *Issues in Science & Technology Librarianship*, Vol 36. <http://www.istl.org/02-fall/article3.html>

Onyancha, OB. (2012). 'Self-Archiving by LIS Schools in South Africa: Practices, Challenges and Opportunities. *ESARBICA Journal*'. *Journal of the Eastern and Southern Africa Regional Branch of the International Council on Archives*. VOL30.issue 1.p 57-82

Pelizzari, E. (2003). "Academic staff use, perception and expectations about open-access archives: a survey of Social Science Sector at Brescia University". <http://eprints.rclis.org/archive/00000737/>

Pinfield, S. (2005). 'Self archiving publications'. *Scholarly Publishing in an Electronic Era*.

Gorman, G.E; and Rowland, F. London, Facet. pp. 118-145.

Singh, N. K. (2007). "The self-archiving principle: a momentous trek". *Postgrad Med J*; 83(983): 564-567.

Swan, A. (2006). 'Overview of scholarly communication'. *Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects*, Chandos. In: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/12427/>

Swan, A; & Brown, S. (2004). "ISC/OSI Journal author survey report". JISC, HEFCE. <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11002/01/JISCOAreport1.pdf>

Swan, A; & Brown, S. (2005). 'Open access self-archiving: an author study'. *Key Perspective Ltd*. <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/1106/01/jiscsum.pdf>

Troll, C.D. (2009) "Self-Archiving Journal Articles: A Case Study of Faculty Practice and Missed Opportunity." *portal: Libraries and the Academy*, Vol. 9, No. 2, 223-251.

Van House, N.A. (2003). 'Digital libraries and collaborative knowledge construction. In A. P. Bishop, N. A. V. House & B. P. Buttenfield (Eds.), 'Digital library use: social practice in design and evaluation (pp. 271-295). Cambridge, MA: MIT Press.

مهم‌ترین مانع خود آرشیوی اعضای هیئت‌علمی شناخته شد، توصیه می‌شود که مجلات، سیاست‌های خود را در مورد حق تألیف بیشتر مشخص نمایند و مجلاتی که انگلیسی‌زبان هستند در پروژه رومئو/ شریپا^{۱۹} شرکت کرده و موقعیت خود را در این باره مشخص نمایند. پیشنهاد می‌شود انگیزه‌های خود آرشیوی به صورت مصاحبه با افراد خود آرشیو به‌طور تفصیلی مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد و نیز تأثیر سیاست‌های ناشران بر رفتار خود آرشیوی نویسندگان به صورت جداگانه در پژوهشی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

منابع فارسی

اجاق، فرخنده (۱۳۸۹). "بررسی الگوی خودآرشیوی در رشته های علوم و علوم اجتماعی در ایران و مقایسه آن با کشور انگلستان". پایان نامه ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه تهران، تهران.

اصنافی، امیررضا (۱۳۸۸). "تأملی بر دسترسی به مجلات دسترسی آزاد و سپردن گاه موضوعی و سازمانی به صورت رایگان". *کتاب ماه کلیات*. آذر: ص ۵۱-۶۱.

قانع، محمد رضا (۱۳۸۳). "آرشیو مدارک الکترونیکی: شیوه ای نوین در ارتباطات علمی". *اطلاع شناسی*، ۲ (۲)، ص ۷۷-۱۰۰.

قانع، محمد رضا (۱۳۸۶). "بررسی موانع دسترسی آزاد اعضای هیئت علمی دانشگاه های کشور به اطلاعات علمی و ارائه مدلی برای ارتباطات علمی ایران". پایان نامه دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه تهران، تهران.

منابع لاتین

Allen, J. (2005), 'Interdisciplinary differences in attitudes towards deposit in institutional repositories'. *Masters thesis, Manchester Metropolitan University (UK)*.

Antelman, K. (2006). 'Self-archiving practice and the influence of publisher policies in the social sciences'. *Learned Publishing*, 19(2), 85-95

Davis, P.M; & Connolly, M.J.L. (2007). 'Institutional Repositories: Evaluating the reasons for non-use of Cornell University's installation of DSpace'. *D-Lib Magazine*: 13(3/4) <http://www.dlib.org/dlib/march07/davis/03davis.html>

Foster, N.F; & Gibbons, S. (2005). 'Understanding faculty to improve content recruitment for institutional repositories'. *D-Lib Magazine*, 11(1). <http://www.dlib.org/dlib/january05/foster/01foster.html>

^{۱۹}. سایت رومئو/ شریپا به بررسی سیاست‌های ناشران درباره حق تألیف نویسندگان می‌پردازد. این سایت مشتمل بر لیستی از مجلات و توافقات حق تألیف ناشران و حقوق آرشیو نویسندگان است.

Effective Triggers and Barriers of Self-archiving Behavior Displayed by Knowledge and Information Sciences' Faculty Members in Iran

Fatemeh Fahimnia, PhD, Associate Professor, University of Tehran (Corresponding author).
fahimnia@ut.ac.ir

Fresheteh Montazeri, MA of Information Science and Knowledge Studies, University of Tehran, Tehran, Iran.

Abstracts

Background and Aim: The present investigation was carried out in order to study the self-archiving behavior displayed by Knowledge and Information Sciences (KIS) faculty members in Iran. It intended to discover the incentives and barriers impacting on this behavior as well as arriving at a baseline for predicting the extent of self-archiving.

Method: A descriptive survey method was deployed. The population investigated, included all KIS faculty members affiliated with universities and research centers supervised by the Ministry of Science, Research and Technology in Iran.

Results: Based on self-reporting by the population studied, the extent of self-archiving is above average. Self-archiving in personal and corporate websites were more prevalent than institutional and subject repositories. Recognition component was the most important incentive and copyright consideration was the most important barrier to self-archiving by KIS faculty members. Among the 10 factors studied, only the professional recognition component was capable of predicting self-archiving of scientific output in open access websites.

Conclusion: KIS faculty members in Iran welcome open access of their scientific works; but there is some obstacles such as copyright that removing it could help to improve current conditions.

Keywords: Self archiving, Open access, Knowledge and Information Sciences, Faculty members, Iran.